

УДК 343.132:35.081.73

І.В. БАСИСТА, канд. юрид. наук, доц.,
Львівський державний університет внутрішніх
справ

ВПЛИВ СТУПЕНЯ ЗАВАНТАЖЕНОСТІ НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ СЛІДЧИМ

***Ключові слова:** рішення слідчого, об'єктивні чинники, завантаженість, раціональний розподіл навантаження, оптимальне навантаження, продуктивність праці, робочий час, профорієнтація*

Проблема визначення ступеня завантаженості та загальної кількості працівників у системі та її структурних підрозділах, їх професійного та посадового складу, як вірно відзначив П.В. Коляда, є першочерговим напрямом у роботі з кадрами та об'єктивним чинником, що впливає на прийняття слідчим процесуальних рішень. У той же час до визначення науково обґрунтованої норми навантаження на одного слідчого працівника, що є вкрай важливим для встановлення штатної чисельності як усього слідчого апарату, так і окремо взятого слідчого підрозділу, окремі дослідники мають різний підхід [1, с.194]. Висловити авторське бачення цієї проблематики покликана дана стаття.

Окремим проблемам впливу об'єктивних чинників на професійну діяльність слідчого присвячені наукові праці В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, М.М. Гапановича, А.Я. Гінзбурга, М.О. Головецького, Ю.М. Грошевого, В.Е. Єминова, А.М. Зініна, А.В. Іщенко, І.П. Козаченка, В.І. Комісарова, В.О. Коновалової, Ю.Г. Корухова, Г.І. Кочарова, В.В. Крилова, В.С. Кузьмичова, О.П. Кучинської, В.К. Лисиченка, Є.Д. Лук'янчикова, А.Ф. Масвського, О.М. Моїсеєва, В.М. Петренка, Є.Є. Подголіна, С.В. Познишева, З.Г. Самошина, М.Я. Сегая, В.А. Снеткова, В.Т. Томіна, Л.Д. Удалової, П.П. Цветкова, Е. Центрова, В.В. Ціркаля, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумила та інших. Однак низка питань впливу ступеня завантаженості на прийняття рішень слідчим залишилися поза увагою цих авторів. Метою

цієї статті є визначення такого об'єктивного чинника, як ступінь завантаженості, який суттєво впливає на прийняття рішень слідчим.

Ще у 60-х роках працівники Всесоюзного інституту вивчення причин і розробки заходів запобігання злочинності (м. Москва) Ю. Булатов і Л. Соля-Серко розробили методику вивчення витрат робочого часу слідчим шляхом опитування, анкетування, фотографування і самофотографування витраченого часу на провадження слідчих та інших дій. Проте питання вивчення реального стану навантаження слідчого та визначення чисельності слідчих у цій методиці не досліджувалися, хоч розроблені методи та прийоми у подальшому були використані іншими дослідниками [2, с.14–25].

У 1974 році М.М. Баранов та Л.В. Кондратюк запропонували методику визначення оптимальної чисельності слідчих. Суть цього дослідження полягала у визначенні трудомісткості слідчої роботи (часу, необхідного для розслідування усіх кримінальних справ за рік у годинах, який за проведеними розрахунками становив 1950 годин) та застосуванні поправочних коефіцієнтів залежно від складності справ (1,004) та виконання непродуктивної праці (0,833). Щоб встановити оптимальне навантаження слідчого, запропоновано кількість кримінальних справ, закінчених слідчими конкретного слідчого підрозділу, поділити на певну кількість слідчих. Проведені розрахунки дали можливість встановити, що один слідчий має закінчувати 35 кримінальних справ за рік [3, с.149–157]. Такої самої методики додержувався М.І. Кулагін [4, с.124–126].

П.В. Коляда резюмує, що на основі наведених та інших досліджень Академією внутрішніх справ МВС колишнього Союзу РСР у 1990 році розроблено методичні рекомендації щодо визначення нормативу навантаження на одного слідчого. За цією методикою пропонувався взяти як критерій оцінки 38 кримінальних справ, які перебували у провадженні слідчого, або ж 23 кримінальні справи, які закінчені провадженням. При цьому розрахунки необхідної штатної чисельності, проведені для одного слідчого підрозділу за цими показниками, значно різнилися між собою, оскільки з розрахунків, проведених за кількіс-

ттю закінчених справ, необхідна штатна чисельність була у три рази меншою від обчисленої чисельності за кримінальними справами, які перебували у провадженні. Зазначені розбіжності при розрахунку штатної чисельності згідно з зазначеними методичними рекомендаціями свідчать про їх недостатню обґрунтованість, оскільки будь-яка методика може бути прийнятою, якщо за кожним із варіантів визначення штатної чисельності можна отримати однаковий результат або результати з неістотною різницею. Крім того, ця методика не враховує значний обсяг іншої роботи, яку виконують слідчі, – організаційні заходи, службова підготовка, чергування тощо. У зв'язку з цим виникла потреба у розробці методики, яка б базувалася на оптимальному навантаженні, тобто на навантаженні, яке необхідне для виконання тих видів робіт, які впливають з функціональних обов'язків слідчого [1, с.195].

З огляду на це у 1995–1997 роках згідно з рішенням Ради національної безпеки і оборони при Президентові України та Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю від 07.04.1995 р. Академією правових наук України проведено вивчення реального стану навантаження та умов праці слідчих підрозділів. Виходячи з отриманих показників нормативної продуктивності праці, зроблено висновок, що оптимальне навантаження на слідчого системи МВС має становити 6–7 справ, які можуть перебувати у провадженні одночасно [5, с.197].

О.В. Негодченко відзначає, що прийняття у 2007 р. до підслідності злочинів, передбачених статтями 115–120, 137, 140–146, 152 Кримінального кодексу України, обумовила передачу в 2007 р. слідчим органів внутрішніх справ зі слідчого апарату прокуратури 7 тисяч 259 кримінальних справ, про злочини проти особи [6, с.4, 7], що вимагає суттєвого збільшення чисельності слідчих міліції. Усе це ускладнює навантаження на слідчий апарат і актуалізує проблеми підготовки кадрів для слідчих підрозділів органів внутрішніх справ. Потреби у підготовці слідчих мають забезпечити регіональні навчально-наукові комплекси, створені на базі університетів

внутрішніх справ, до складу яких входять юридичні інститути, науково-дослідні установи та базові практичні органи, що дозволяє впроваджувати пропорційність замовлень комплектуючих підрозділів, їх профільність та спеціалізацію у підготовці фахівців для органів внутрішніх справ. Такі завдання обумовлені реалізацією «Концепції реформування системи освіти МВС України та підвищення якості підготовки фахівців для органів внутрішніх справ», «Програми реформування системи освіти МВС України та підвищення якості підготовки фахівців для органів внутрішніх справ», затверджених наказом МВС України від 28.10.2007 р. № 411», розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2010 р. № 2355-р «Про проведення експерименту з підготовки фахівців для Міністерства внутрішніх справ», а також Програми оптимізації системи підготовки фахівців для Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої спільним наказом Міністерства внутрішніх справ та Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 20.01.2011 р. № 15/49. Останні 5 років підготовка фахівців досудового слідства для органів внутрішніх справ здійснювалася 10 галузевими навчальними закладами. Обсяги щорічного набору фахівців за цією спеціалізацією на денну форму навчання складали: Київський національний університет внутрішніх справ – 220, Харківський національний університет внутрішніх справ – 220, Кіровоградський юридичний інститут – 60, Херсонський юридичний інститут – 140, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ – 90, Запорізький юридичний інститут – 100, Луганський державний університет внутрішніх справ – 100, Донецький юридичний інститут – 90, Львівський державний університет внутрішніх справ – 90, Одеський державний університет внутрішніх справ – 60. За даними Головного слідчого управління МВС України протягом 2005 – 2007 рр. на посади слідчих призначено 3057 випускників вказаних навчальних закладів, зокрема: 2005 р. – 963, 2006 р. – 1016, 2007 р. – 1078 [7, с.4]. Метою вказаних вище директивних документів є створення більш досконалої системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації

працівників ОВС; організація безперервної, диференційованої ступеневої і поетапної системи освіти; посилення професійної спрямованості вищої освіти; створення системи незалежного відомчого контролю якості підготовки фахівців для ОВС. Серед основних завдань галузевої вищої освіти на сучасному етапі залишається забезпечення чіткої профілізації вищих навчальних закладів МВС України. На їх виконання Міністерством внутрішніх справ України розпорядженням «Про визначення базових вищих навчальних закладів МВС України» від 05.06.2008 р. № 612 базовим вищим навчальним закладом з підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання визначено Харківський національний університет внутрішніх справ, а з 2011 р. – Національні університети «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого та «Одеська юридична академія», завданням яких, поряд з іншими навчальними закладами, що готують працівників досудового слідства, буде розробка типових навчальних планів та робочих програм для підготовки фахівців для МВС за єдиним стандартом зі спеціальності досудового слідства, підготовка методичного забезпечення з профільних дисциплін, а також проведення відповідних наукових досліджень. Очевидно, що складність цих завдань вимагає відповідальності науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів, які готують працівників досудового слідства в рамках регіональних потреб [7, с.5–7].

Отже сучасна система галузевої освіти МВС України органічно відповідає потребам органів внутрішніх справ та державним умовам і стандартам освіти, що забезпечує підготовку фахівців для органів внутрішніх справ за усіма напрямками оперативно-службової діяльності, підготовку власних наукових і науково-педагогічних кадрів, проведення наукових досліджень у сфері правоохоронної діяльності, в тому числі слідчих.

У рамках виконання одного з найважливіших завдань, що стоїть перед органами внутрішніх справ, – підготовки майбутніх працівників міліції та вихованні громадян правової держави, як відзначають В.А. Мисливий та Г.В. Ревіна – повинна проводитись цілеспря-

мована робота щодо створення системи ранньої профорієнтації молоді на службу в ОВС. Це забезпечить більш якісний добір кандидатів на навчання в освітніх установах системи МВС, орієнтуючись на службово-професійну спрямованість абітурієнтів, мотиваційну готовність до служби в ОВС. З метою вивчення профорієнтаційних процесів у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ та Запорізькому юридичному інституті, як ВНЗ відповідного профілю, було у 2008 р. опитано 78 курсантів першого курсу факультету з підготовки слідчих. Предмет дослідження – різноманітні аспекти процесу профорієнтації першокурсників (мотивація професійного вибору та фактори, які мали вирішальний вплив на остаточне прийняття рішення про вибір професії, плани щодо майбутнього працевлаштування в ОВС). Дані дослідження дозволяють проаналізувати пріоритети у мотивації курсантів. Отже, на першому місці – «свідомий самостійний вибір професії правоохоронця» – 46,2 % респондентів обрали саме цей маркер. Друге місце посів індикатор – бажання боротися зі злочинністю, захищати людей від криміналітету – 12,8 %. На третьому місці серед альтернатив – поради рідних, знайомих та сімейні традиції – по 7,7 % респондентів звертали увагу саме на ці аспекти професійного вибору. Серед альтернатив, які отримали найнижчі позиції у рейтингу були «прагнення отримувати гарантоване соціальне забезпечення», «повага до працівників ОВС та бажання стати одним з них» і «потяг до яскравих вражень» – по 1,3 %. Якщо розглянути профорієнтаційні устремління з огляду на час обрання професії, то переважна кількість респондентів – 59,0 % визначилися зі своїм професійним майбутнім у випускному класі. П'ята частина опитаних – 20,5 % про професію правоохоронця мріяла з дитинства (очевидно деяку долю таких респондентів і зістала та частина курсантів, хто продовжує сімейні традиції). Також величезну роль у пряму популяризації служби в правоохоронних органах відіграла кадрова служба ОВС та приймальна комісія. Серед факторів, які мали вирішальне значення при остаточному прийнятті рішення про вибір професії половина

курсантів – 50,0 % акцентує увагу на значній ролі батьків у прийнятті рішення про майбутню професію або отримання вищої освіти – цей фактор є пріоритетним. На другому місці серед осіб, які оказали своєрідну допомогу у профорієнтаційному процесі – працівники практичних підрозділів ОВС – 21,8 %. Зустрічі з працівниками навчального закладу відіграли свою роль у процесі профорієнтації лише у 12,8 % опитаних. Батьки відігравали важливу роль і надавали допомогу майже на усіх підготовчих етапах, які стосуються вступу до ВНЗ – особливо це стосується вибору професії правоохоронця – 74,4 %, поданні документів до ВНЗ – 62,8 % і оформленні документів у міському / обласному УМВС – 65,4 %. На запитання «Чи виникало у Вас бажання після закінчення навчального закладу працевлаштуватися поза системою МВС України?» відповіді розподілилися так: дві третини опитаних – 97,4 % курсантів мають намір служити в ОВС і, лише 2,6 % вважають за необхідне обмірковувати свій вибір у подальшому. Останні складають певний резерв, який заслуговує окремої уваги. Таким чином, вибір правильного шляху в житті безпосередньо пов'язаний з ранньою профорієнтацією школяра, умілим використанням його потенційних здібностей. Тому слід звернути увагу на такі загальні моменти (з незначним доопрацюванням, ці заходи можуть бути застосовані і до профорієнтації правоохоронців):

- важливе завдання профорієнтації молоді – сприяти своєчасному і свідомому вибору професії, навчального закладу, інших форм професійної підготовки, а також працевлаштуванню і соціально-професійної адаптації;

- потрібне вивчення і формування у школярів свідомого підходу до обрання професії, ознайомлення зі спеціальностями, підприємствами і установами та перспективами їхнього розвитку (це потрібно робити ще у школах, оскільки саме школи є важливою ланкою територіальної системи профорієнтації);

- головним напрямком розвитку профорієнтації молоді у ЗМІ є також знайомство зі змістом та перспективами ринку професій [8, с.9–11].

Як спосіб наукового вирішення означеної проблематики можна імплементувати досвід, що частково означений у праці А.Я. Дубинського [9, с.20–21] та детально описаний у працях А.О. Сурніна, який відзначає, що професійна діяльність суддів судів загальної юрисдикції висуває підвищені вимоги до знань, умінь та індивідуально-психологічних властивостей кандидатів до призначення на посади. Проведені цим автором упродовж 2007–2008 років професіографічні дослідження показують, що юридична професійна діяльність судді відноситься до складних професій, основною психологічною детермінантою якої є система «людина–людина». Провідна складність, зокрема, полягає в тому, що площина системи «людина–людина» за певних умов перетинається із площиною системою «людина–знакова система». А.О. Сурнін відзначає, що результати його власних досліджень засвідчили, що при розгляді цивільних та кримінальних справ, суддя зустрічається з різноманітними професійними ситуаціями, які характеризуються низкою психологічних ознак, зокрема: наперед надуманою поведінкою учасників; заплутаністю вихідних даних про істинний перебіг подій; складністю емоційних станів задіяних осіб; довільним чи спонтанним наміром учасників судового процесу ввести суд в оману; обмеженістю часу для прийняття рішення; значним емоційним і нервово-психічним навантаженням. Діяльність судді ускладнюється також тим, що досить часто кожна із сторін-учасниць впевнена у своїй правоті і наполягає на тому, що саме її дії відповідають букві і духу Закону, про зміст чи існування якого ця сторона, можливо, навіть не мала уяви під час скоєння дій, які, зрештою, і призвели до судового процесу. У діяльності судді реалізується значна кількість спеціальних якостей особистості, які, приведені у систему, органічно входять до структури особистості судді і визначають його творчий потенціал і індивідуальний стиль діяльності [10, с.593]. Думається, що більша частина означених характеристик є властивою і для слідчого та його професійної діяльності.

Результати анкетування суддів, проведеного А.О. Сурніним свідчать про те, що практична діяльність впливає на динаміку професійних якостей. Зокрема 25,6 % зазначили, що у процесі здійснення професійної діяльності в них розвилися такі риси характеру і властивості особистості, як прагнення до справедливості, почуття відповідальності за вирішення долі людей; принциповість, об'єктивність відзначили 22,6 % суддів; посидючість, уважність, терпіння, працьовитість – 16,2 %; повага до чужої думки, вміння вислухати людину, комунікативні якості – 15 %; дисциплінованість, організованість, повага до роботи – 14,8 %; самостійність в ухваленні рішення, впевненість у собі – 10,9 %; милосердя, співчуття до чужої біди, терпимість – 9,2 %; інтуїція, прогностичні здібності – 6,7 % [10, с.594]. Враховуючи результати власних досліджень, зазначає А.О. Сурнін, літературні дані, використовуючи багатовимірну модель психологічної структури особистості можливо побудувати за законодавчо закріплені психодіагностичну модель професії судді суду загальної юрисдикції, яка об'єднує найважливіші особистісні параметри: а) генетичного виміру (задатки і психофізіологічні властивості, загальні здібності), б) показники індивідуально-психологічних якостей і процесів людини: спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, професійних і загальноосвітніх знань, ділових і організаторських якостей, спеціальних і загальноотрудових умінь, пізнавальних процесів, психофізіологічних якостей; в) потрібнісно-мотиваційні, ціле утворюючі, результативні, емоційно-почуттєві показники [10, с.595–597].

В.О. Коновалова констатує, що перше дослідження професіограми слідчого належить В.Л. Васильєву і є свого роду професійним портретом слідчого, побудованим на даних психологічних і соціологічних методів вивчення його діяльності. Професіограма слідчого (за В.Л. Васильєвим) – це багаторівнева ієрархічна структура, що відображає всі основні сторони професійної діяльності слідчого, а також особистісні якості і навички, що реалізуються в цій діяльності. Професіограма слідчого складається з декількох блоків, які

послідовно охоплюють певні сторони його діяльності. До них, зокрема, належать: а) пошукова діяльність (спостережливість, допитливість, стійкість і концентрація уваги, висока орієнтація); б) комунікативна діяльність (товариськість, емоційна стійкість, чуйність, вміння слухати людину, вміння говорити з нею); в) посвідчувальна діяльність (акуратність, пунктуальність, чітка письмова мова); г) організаційна діяльність (самоорганізованість, воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість, організаторські здібності в роботі з людьми); г) реконструктивна діяльність (пам'ять, увага, мислення, загальний і спеціальний інтелекти, інтуїція); д) соціальна діяльність-загальні якості: патріотизм, гуманність, чесність, принциповість; спеціальні якості: прагнення до істини і торжества справедливості, професійна гордість, професійна етика. У наведеній професіограмі чільне місце посідає соціальна діяльність, оскільки вона сприяє формуванню професійних якостей. Водночас елементи цієї структури є взаємопов'язаними, наявність одного з них визначає ефективність функціонування інших.

Професіограми орієнтують навчальні заклади на певний рівень підготовки юридичних кадрів, сприяють діагностиці професіоналізації юристів, які працюють у різних правоохоронних органах. Світогляд виявляється у правосвідомості, що є основою правоохоронної діяльності. Правосвідомість сприяє розвитку таких професійно важливих якостей слідчих і суддів, як принциповість, що виражається у визначенні твердої позиції при вирішенні конкретних питань, особливо в конфліктних ситуаціях; здібність, що полягає в прагненні долати перешкоди при досягненні поставленої мети; колективізм як усвідомлення необхідності співробітництва, підпорядкування особистих інтересів інтересам колективу, дисциплінованості і взаємодопомоги в здійсненні правоохоронних функцій [11, с.61–62].

ЛІТЕРАТУРА

1. Коляда П. В. Проблеми досудового слідства у кримінальному процесі / П. В. Коляда. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 208 с.

2. Соя-Серко Л. О. Организация работы следователей : сб. ст. / Л. О. Соя-Серко. – М. : МВД, 1968. – С. 14–25.

3. Баранов Н. Н. Методика эффективности деятельности следственного аппарата / Н. Н. Баранов, Л. В. Кондратюк // Научная организация управления и труда в следственном аппарате органов внутренних дел. – М., 1974. – С. 149–157.

4. Кулагин Н. И. Организация управления в сфере предварительного следствия / Н. И. Кулагин. – Волгоград, 1980. – 260 с.

5. Кожевников Г. К. Науково обґрунтовані норми навантаження та належні умови праці слідчих підрозділів як важливий чинник їх якісної діяльності / Г. К. Кожевников, Л. М. Давиденко, В. О. Коновалова, В. М. Хотинець, Ю. П. Янович // Питання боротьби зі злочинністю. – 1997. – Вип. 1. – С. 7–45.

6. Медведько О. Вагомі здобутки на шляху зміцнення законності та правопорядку / О. Медведько // Вісник прокуратури. – 2008. – № 2. – С. 4.

7. Негодченко О. В. Кадрове забезпечення досудового слідства МВС України / О. В. Негодченко // Слідча діяльність: проблеми теорії

та практики : матер. наук.-практ. конф. та круглого столу (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 22 і 26 травня 2008 р.). – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 3–7.

8. Мисливий В. А. Професійна мотивація майбутніх слідчих у контексті профорієнтаційного процесу: соціологічний аспект / В. А. Мисливий, Г. В. Ревіна // Слідча діяльність: проблеми теорії та практики : матеріали наук.-практ. конф. та круглого столу (м. Дніпропетровськ, 22 і 26 травня 2008 р.). – Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 7–11.

9. Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя: правовые и организационные проблемы / А. Я. Дубинский. – Киев : Наук. думка, 1984. – 180 с.

10. Сурнін А. О. Правові аспекти розробки професіограми службової діяльності судді суду загальної юрисдикції / А. О. Сурнін // Держава і право. – 2009. – Вип. 44. – С. 592–597.

11. Коновалова В. О. Юридична психологія : підручник / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 240 с.

Басиста І. В. Вплив ступеня завантаженості на прийняття рішень слідчим / І. В. Басиста // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 31–36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11bivprc.pdf>

Розглянуто вплив такого узагальненого об'єктивного чинника на прийняття рішень слідчим, як ступінь завантаженості, адже впродовж останніх 20 років ця проблема знаходиться у центрі уваги не лише теоретиків, але й практичних працівників, і в умовах значних навантажень якість та ефективність рішень слідчого значно погіршуються.

Басистая И.В. Влияние меры загрузки на принятие решения следователем

Рассмотрено влияние такого обобщенного объективного фактора на принятие решений следователем, как уровень загрузки, так как последние 20 лет эта проблема пребывает в центре внимания не только теоретиков, но и практических работников, и в условиях значительных нагрузок качество и эффективность решений следователя ухудшаются.

Basystaya I.V. Influence of Degree of Workload on Investigator's Decisions

This article deals with the impact of such a generalized objective factor in the decision-making by the investigator as the degree of congestion, because over the past 20 years, this problem is the focus not only theoretical but also practical workers. Since the conditions of significant stress quality and efficiency of decisions of the investigator become much worse.